

Изъятие церковного имущества в Украине по материалам периодической печати 1921 - 1923 гг.

Оксана Федорченко, Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова

Сделано исторический анализ изъятия церковного имущества в Украине на страницах периодической печати указанного периода. Исследуется советская антирелигиозная политика по конфискации церковного имущества в борьбе с голодом, как следствие воздействия на сознание населения через призму советской и львовской прессы. Раскрываются формы и методы церковной конфискации, подсчитываются убытки, нанесенные церквям и национальной культуре Украины. Советская пресса 1921 - 1923 гг. Имеет важное историческое значение, ведь именно с помощью этих исторических материалов можно исследовать достаточно интересный, но одновременно и трагический период в истории православных церквей.

Анализ тогдашней прессы дает возможность выявить, каковы были причины и методы изъятия церковных ценностей.

Исследованы и установлено по материалам прессы, советская власть массово изымали церковные ценности и проводила перепись имущества. Советская власть под влиянием голода могла делать с церквями и с ее ценностями все что угодно, массово изымая все церковное имущество. Проанализировав периодические издания 1921- 1923 гг., то не было ни строчки газеты, где бы ни говорилось об изъятии церковного имущества.

Ключевые слова: православная церковь, периодическая печать, советская власть, изъятия, ограбления, голодомор, собственность и ценности

Постановка проблеми.

Актуальним питанням залишається як в сучасному суспільстві, так і зазначений період є дослідження взаємовідносин держави і церкви, адже православна церква завжди відігравала ключову роль в українській історії. На початку ХХ ст. періодичні видання як спосіб донесення інформації та впливу на маси набували особливої популярності. Прийшовши до влади, більшовики намагалися активно використовувати періодичну пресу як засіб розповсюдження та утвердження своєї ідеології. Саме тому радянська преса є важливим джерелом дослідження та вивчення політики правлячої партії щодо церкви та віруючих, особливо в період голоду 1921 - 1923 рр.

Метою даної статті є вивчення проблеми розкрадання майна православної церкви та її висвітлення на сторінках періодичної преси першої половини. 20 – років ХХ ст. як необхідний та виправданий метод допомоги голодуючим в Україні.

Аналіз досліджень та публікацій.

Періодична преса є неоцінним джерелом історії Радянської України.

Історіографія місця пограбування і конфіскації церковних цінностей православної церкви представлена багатьма науковими

працями новітнього часу. Окремі аспекти розкриті дослідниками В. Верига [5], Л. Демидович [6], Л. та ін. Саме з нових позицій підійшли до вивчення державної політики щодо православної церкви в 20 – 30-х роки ХХ ст. дослідники В. Пашенко[9].

Джерельну базу дослідження складають такі видання, як «Вісти» [8], та інші, де були надруковані матеріали, що певною мірою сприяли антирелігійній політиці держави та партії. Такі газети, як «Селянська правда»[11], «Незаможник» [7], «Більшовик»[3] на своїх сторінках розкривають дійсну картину конфіскації церковних цінностей в цей час. Цікаві фактологічні матеріали по проблемі надруковані також на сторінках львівської газети «Діло»[1].

Виклад основного матеріалу.

Антицерковна політика більшовиків, яку проводили в першій половині 20 –х років ХХ століття мала свої особливості. Влада і партія, переймаючись проблемою допомоги голодуючим, констатує, що конфіскація церковного майна є необхідною та оправданою мірою по спасінню народонаселення України, не вказуючи при цьому, що голод – це наслідки більшовицького експерименту – політики «воєнного комунізму».

У 1917 році було прийнято Декрет «Про

відокремлення церкви від держави і школи від церкви». Безпосередній диктат з боку радянської влади був елементом державної політики в наступні роки. Вилучення церковних цінностей та грабунок церков сприяло позбавленню церкви економічної, політичної і організаційної могутності. Для досягнення цієї мети було взято курс радянської влади щодо православних церков. Одним із вирішальних моментів щодо натиску на святині був правовий акт 23 лютого 1922 р. «Про передачу церковних цінностей у фонд допомоги голодуючим» в Поволжі та в Україні. У 1920 – х роках з боку держави була прийнята ціла низка нових декретів і постанов, спрямованих на пригнічення церкви [4, с.75-77].

Антицерковна кампанія була посилена в 1921 – 1923 роках.

Першою антицерковною публікацією, на мою думку, є стаття під назвою «Куркуляча церква». Характерною особливістю цієї статті було те що вона була спрямована проти УАПЦ, а саме: « замість панської віри російських поміщиків маємо нову віру православ'я на Україні – куркулівську віру», насамперед для використання православної віри задля одурманення населення [8 с. 14].

В цей час радянська влада поставила за мету через усілякі засоби впливу змусити церковників віддати матеріальні цінності нужденним. Як один із засобів впливу на громадськість вся преса була переповнена пропагандистськими статтями на зразок: «Що означає для Юріївського монастиря втрата цінностей на один мільйон рублів золотом для держави? Цим золотом можна врятувати від голодної смерті не одну тисячу людей. Золоті запаси республіки тануть день за днем. Закордонні держави не дають без золота жодного фунта хліба » [2, с.11-16].

Після встановлення радянської влади в Україні керівники призначалися Москвою і за їх наказами до столиці вивозилося все, що мало хоч якусь цінність, особливо церковну. Після публікації декрету з 1922 року з Харкова у Москву протягом декількох місяців йшли вагони з вантажем «особливої ваги», а цінності осідали в держсховищах Москви.

Як писав дослідник Верига «Відтепер подальші взаємини між радянською владою та православною церквою будувалися на політи-

ці, яка полягала у зменшенні престижу духовенства в суспільстві, а головне – вірян, дискредитації церкви як інституції» [5, с. 25-26].

У газетах також містилися заклики, що зволікати більше не можна і «якщо святі отці не хочуть допомагати народу, то робітничо – селянська влада не може більше зволікати жодної хвилини. Ті дорогоцінності, що можна взяти без заподіяння шкоди релігійному культу, потрібно негайно вилучити і перетворити в хліб. Розпочати потрібно з найбільших храмів і монастирів» [11, с.30].

В газеті «Діло», яка виходила у Львові, висвітлюється та засуджуються дії радянської влади, називаючи їх «варварськими методами» щодо православної церкви, на відміну від тієї ж «Селянської правди», де подається дуже коротко антирелігійна політика більшовиків без засудження і уточнення назв знищених церков.

Як згадувалося у львівській газеті «Діло», що через три роки після декрету про відокремлення церкви від держави, в 1921 році пограбовано було всі церковні цінності. Політичні проводирі „робітничо - селянської влади» змогли продати американським багатіям велику кількість церковних діамантів та золота. Десятки тисяч православних церков перетворені були на склепи, клуби, кіно і навіть на стайні. Знищений був Михайлівський монастир, Георгієвська церква, Борисоглібська церква Скорбящої Божої Матери, Києво - Печерської Лаври [1, с.5 – 7].

Періодичні видання містять детальний «перепис вилученого майна» на користь голодуючого населення. Так, з Харківського автокефального собору вилучено такі речі: хрести – 10 (з них один музейний); тарілок – 8; чашок – 5; підніжників – 3; кадил – 2; світильників – 4; лампадок – 2; чарок – 3; кропил – 1. Згадуються також і церковні речі Києво – Печерської лаври, що своєю вартістю могли прогодувати голодних України. Там є, наприклад, 2 митри, вартість яких становить 50 мільйонів карбованців кожна.» У Софіївському соборі одна лампада має близько 241 діамантів і 327 перлин. Вона має величезну вартість, яку беззаперечно треба віддати голодним» - заявлено у виданні «Селянська правда» за 1923 р [16, с. 35].

Відповідно за матеріалами газети «Вой-

овничий безвірник» вміщувалася невелика публікація, про те що: «Кафедральний Покровський собор буде перетворено на радіо-театер і Автокефальний Миколаївський собор на площі Тевела буде знесено, бо він заважає трамвайному руху». Отже, з цього повідомлення, яке було розміщено у газеті можна зробити висновок про те радянська влада повністю вважала церкви не потрібними для населення. Далі сама постанова: «Міськрада звернулася до Президії ВУЦВК з проханням як найшвидше затвердити цю постанову. Виділила також спеціальну комісію, яка опрацьовує справу найдодільнішого використання закритих церков під культурні середовища для трудящих міста. Міськрада ухвалила також зняти дзвони зі всіх церков міста Харкова і передати їх на потреби промисловості» [4, с. 3].

У 1922 р. комісія з вилучення церковних цінностей пограбувала релігійні святині українського народу, одним з них є Софійський собор і вдерлась до приміщення музею, що там тимчасово перебував. Не зважаючи на гострі протести представників Київського губерніяльного комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини, які заявили про неспроможність грабіжників вилучати музейні цінності, вони вчинили цю злочинну дію. У квітні цього ж року та сама комісія вилучила з Михайлівської церкви значну кількість релігійних святощів, між ними ікону архангела Михайла в золотій ризі з діамантами. Таким чином. різні комісії, які регулярно прибували з Ленінграда до Києва, грабували музеї з їхніми цінностями, а особливо Київську Лавру. Золоті та срібні речі, не звертаючи уваги на їхню мистецьку чи історичну вартість, перетоплювались. Забрано майже всі дорогоцінні каміння з церков і пограбовано майже всі ікони в Лаврових печерах з їхніх срібних шат. Ще однією, так званою акцією допомоги голодуючим, була сфальсифікована і перетворена на збагачення вищої верхівки, за рахунок смертей [1, с.7].

Також у газетах зустрічалися оцінка духовенством становища в якому опинилися церковні святині. У своїй відозві архієпископ одеський та херсонський зверталися до миколаївського єпископа Ніфонта про необхідність передати церковні цінності голодуючому населенню. У відозві говорилося: «Не

вважайте гріхом або наругою над святинями, коли срібну лампадку, що горіла перед образом буде повернено на порятунок жертвам голоду. Церкви не залишаться без лампадок – посіяне повернеться зі значним прибутком» [13, с. 4].

Хоча у відозві зазначалося повернення всіх багатств церквам, але на ділі все відбувалося значно гірше. Адже всі розграбовані церковні святині зазнавали розграбування з боку влади і поверненню вони не підлягали.

Голова української церковної ради митрополит України Василь Липківський в розмові з співробітниками газет сказав «Про справу допомоги голодним не може бути двох думок». Митрополит зазначив, що православна церква весь час збирає пожертву грошима й «натурою» і все зібране віддає до комісії. Але по церквах є багато цінного майна, що мають музейну вагу і до таких речей потрібно поставитися з великою обережністю. Наприклад, ризниці Софіївському соборі в Києві є цінності, які відносяться до XVII ст., які коштують десятки мільярдів [13, с. 4-6].

Наприклад, у самій Києво - Печерській лаврі зберігалися дві митри, які оцінювалися приблизно в 50 млн. карбованців. Духовні православні святині України вміщували та зберігали величезну кількість багатств, яку не можна було звичайно виміряти у грошовому еквіваленті. Але за приблизними підрахунками всі цінності лаври дорівнювали півмільярда пудів хліба, яким можна було б врятувати величезну кількість населення від голодомору [6, с.272].

Як результат проведеної кампанії пограбування та вилучення церковних цінностей, коли в храмах залишалося навіть по одному срібному хресту та іншої цінності їх замінювали меншої вартості. Якщо таке розпорядження не було виконане, то вилучення відповідно здійснювалося не повністю.

У місцевій пресі публікації містили додатковий перелік цінностей, вилучених з місцевих храмів, церков і т. д., із зазначенням назви цих храмів. У газеті під заголовком «Що дало вилучення церковних цінностей? Наркомфін подавав такі дані про вилучення церковного майна: срібла – 531 пуд 12 фун. на суму 223,148860 тисяч рублів; золота – 31 фун. на суму – 8,570098 рублів (по даним за 31

березня 1922 р.). За даними на 5 квітня було вилучено матеріальних цінностей у церкви на 20 мільйонів рублів золотом, які цілком передавалися на допомогу голодуючим» [12, с. 3].

Зокрема у своїх публікаціях В.Пашенко неодноразово зазначав: «вилучення церковних цінностей мотивувалося, в першу чергу, політичними потребами, в єдиному бажанні встановити монополію на безмежну владу, а відтак право панувати в усіх сферах життя суспільства і кожної людини» [9, с.67].

Кампанія по вилучення церковного майна набула розголосу, що навіть почали жертвували прикраси домашніх ікон «поступила срібна риза 1,2 фути, була знята зі своєї ікони вчителькою Яковлевою» [7, с.24].

У газеті «Більшовик» вміщувалася також стаття, яка засуджувала православних монахів у переховуванні церковних цінностей, які могли б врятувати мільйони життів голодуючого населення. Надрукована інформація містить наступні факти: «Ще навесні минулого 1924 року Київський Губвідділ ДПУ дізнався, що в Києво – Печерській лаврі переховується частина церковних цінностей, що їх повинна була здати ще в 1922 році згідно з декретом ЦВК, до фонду допомоги голодуючим. ДПУ вдалося встановити, що всі приховані цінності декілька разів переховувалися до різних закутків лаври, переважно під землею та в замуrowаних підвалах, а частину найбільш коштовних речей було вивезено з лаври в невідомому напрямку» [3, с.119].

Після всієї цієї проведеної кампанії протягом кількох днів було знайдено всі церковні цінності, які переховувались, а заарештували приблизно 15 священників. Хоча радянська влада намагалася показати злочинну діяльність священників, але все майно, яке було

забрано з церкви, в будь – якому разі вже не допомогло голодуючим.

Висновки.

Періодична преса 1920 - х років мала безпосередній вплив на населення та виступала як один з головних інформаційних засобів антицерковної політики правлячої партії та влади. Періодичні видання в цілому різнилися за своїм змістом та оцінкою діяльності радянської влади щодо церкви. Якщо видання УСРР розцінювали конфіскацію церковного майна як правильний курс правлячої партії у боротьбі з голодом, то львівські газети правдиво висували пограбування церкви в Україні як наступ на духовно – релігійне життя, ліквідацію церкви як інституції та цілком зрозуміло засуджували ці події.

Радянська влада методами насильницькими намагалася навязати народу, що церковні цінності та майно нічого не значать для церкви і вірян. І тому примусова забирали ікони з церков, дзвони та інші церковні святині. Та звичайно саме ставлення вірян в багатьох випадках не проявлялося якоюсь активною позицією. І загалом вилучення церковного майна відбувалося без масових конфліктів з віруючими. Отже, радянська влада під впливом голоду могла робити з церквами та з її цінностями все що завгодно, масово вилучаючи все церковне майно. Якщо проаналізувати періодичні видання 1921- 1923 рр. то не було жодної шпальти газети, жодної сторінки чи рядка де б не говорилося про вилучення церковного майна.

Проаналізовані та використані в статті публікації засвідчують тотальне пограбування духовних святинь в Україні, а також музейних реліквій, які свідомо були відправлені до Москви або ж залишені у користуванні окремих політичних діячів цього часу.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Боротьба з релігією в УСРР//Діло. –1928. –15 лютого.– № 35. – С. 5 – 7.
2. Белокопытов В.И. Лихолегие: из истории борьбы с голодом в Поволжье 1921-1922 гг. – Казань: Татарское. кн. изд., – 1976. – С. 14 - 16 .
3. Викриття багатств, перехованих лаврськими монахами// Більшовик. – 1925. – 4 січня. – № 3. – С.119.
4. Наші завдання // Войовничий безвірник. – 25 січня 1925. – № 28. – С. 3.
5. Ветров І.Г., Протосавицька Л.С., Осмоловський С.О.. Радянська держава і православна церква в Україні у 20-х роках ХХ ст. – К. : Генеза, 2009. – С.75 - 77.
6. Верига В. Конфіскація церковних цінностей в Україні в 1922 р. – Київ: Видавництво ім. Олени Теліги, 1996. – С.25- 26 .

7. Демидович Л. Конфіскація церковних цінностей на боротьбу з голодом 1921- 1922 рр. в радянській Росії // Пам'ять століть. – 2005. – №4. – С.272 .
8. Жертвуют украшения домашних икон// Незаможник. – 1924. –23 лютого. – № 24. – С. 24.
9. Коряк В.Куркуляча церква?/ В. Коряк // Вісти. –1921. – 25 серпня.– С. 14.
10. Пашенко В.О. Свобода віровизнання. Церква і держава в Україні. Богоборча політика комуністичної партії та примусова атеїзація населення у контексті здійснення свободи совісті в 1920 – 1930 рр. – Полтава: АСМІ, 1995. – С.67.
11. Релігійна боротьба на Радянщині// Діло. –1930. – 21 вересня. – С. 6.
12. Селянська правда: щоден. селян. газ. губерн. ком. КП(б)У Чернігівщини. – Чернігів, 1923.– 5 грудня. – С. 30 – 35.
13. Что дало изъятие церковных ценностей//Церковь и голод ВЦИК . – 1922. – 16 апреля. – С.3
14. Церковні скарби голодним – голодним// Селянська правда. –1922. –№5. – С.4– 6.

REFERENCES

1. Fighting Religion in the Ukrainian SSR // Business. -1928. -15 February .- No. 35. - P. 5 - 7.
2. Belokopytov VI Scabies: from the history of the struggle against hunger in the Volga region 1921-1922. - Kazan: Tatar. book ed., - 1976. - С. 14-16.
3. Disclosure of the riches concealed by the laurel monks // Bolshevik. - January 1925 - January 4. - No. 3. - P.119.
4. Vetrov I.G., Protosavitska L.S., Osmolovsky S.O. The Soviet State and the Orthodox Church in Ukraine in the 20's of the twentieth century. - K.: Genesis, 2009. - P. 75 - 77.
5. Veriga V. Confiscation of Church Values in Ukraine in 1922 - Kyiv: Publishing House. Elena Teligi, 1996. - p.192.
6. Demidovich L. Confiscation of Church Values to Fight the 1921-1922 Famine in Soviet Russia // Memory of the Centuries. - 2005. - №4. - great C.272.
7. Sacrifice decorations of home icons // Незаможник. - 1924 February -23. - No. 24. - P. 24.
8. Koryak V. Circulating Church? / V. Koryak // Vesti. -1921. - August 25 - S. 14.
9. Paschenko V.O. Freedom of religion. Church and state in Ukraine. Communist Party's communist politics and compulsory atheism of the population in the context of exercising freedom of conscience in 1920-1930 - Poltava: ASMI, 1995. - С.67.
10. Religious struggle in the Soviet Union // Business. -1930 - September 21 - P. 6
11. Peasant Truth: Daily. peasants gas. province com KP (b) In Chernihiv region. - Chernigov, December 1923 - December 5. - P. 30 - 35.
12. What inspired the church values // The church and the hunger of the All-Russian Central Executive Committee. - April 1922 - April 16. - P.3
13. Church treasures hungry - the hungry // Peasant truth. -1922. No. 5 - P.4-6.

Федорченко Оксана Павлівна

Аспірант

Національний педагогічний університет імені
М.П.Драгоманова
01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

Email: oksanauryum@ukr.net

Fedorchenko Oksana

Ph.D. Student

NPU Dragomanova
National Pedagogical Dragomanov University
9, Pyrohova str, Kyiv , 01601, Ukraine

Цитування: Федорченко О. П. Вилучення церковного майна в Україні за матеріалами періодичної преси 1921 – 1923 рр. Науково-теоретичний альманах «Грані». 2019. Т. 22, № 12. С.89-93.

Citation: Fedorchenko, O.P. (2019). Vyluchennia tserkovnoho maina v Ukraini za materialamy periodychnoi presy 1921 – 1923 rr. [Seizure of church property in Ukraine according to periodicals of 1921 – 1923]. *Scientific and theoretical almanac «Grani», 22 (12), 89-93.*

Стаття надійшла / Article arrived: 20.11.2019

Схвалено до друку / Accepted: 25.12.2019